

УДК 347.645

І.А.Яніцька

асистент кафедри

цивільного процесу

Національного університету

«Одеська юридична академія»

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ТА ОBOB'ЯЗКІВ ОПІКУНІВ (ПІКЛУВАЛЬНИКІВ)

Турбота про дітей, які ще не досягли повноліття, є природним обов'язком їх батьків. Коли ж діти з яких-небудь причин залишаються без батьківського піклування, суспільство вживає спеціальних заходів, спрямованих на створення цим дітям належних умов виховання. Одним з таких заходів є передача дітей під опіку та піклування [1, с.305].

Опіка (піклування) встановлюється для виховання неповнолітніх дітей, які в силу тих чи інших причин залишилися без піклування батьків, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей. Опіка встановлюється над дітьми, які не досягли 14 річного віку, а піклування над неповнолітніми, віком від 14 до 18 років. Органами опіки та піклування є місцеві органи самоврядування. Саме вони займаються вирішенням питань забезпечення інтересів дітей, які залишилися без піклування батьків – дітей-сиріт, дітей, чий батьки позбавлені батьківських прав, та ін. Особи, яким стало відомо про неповнолітніх дітей, які залишилися без батьківського піклування, зобов'язані повідомити про це органи опіки і піклування за фактичним місцезнаходженням таких осіб.

Дослідженням даного питання займалися такі вчені, як Ч.Н. Азімова, Д.Н. Боброва, В.І. Борисова, О.В. Дзера, Н.А. Дячкова, О.О.Красавчикова, Н.С. Кузнєцова, Н.О. Саніахметова, Є.О. Харитонов, Ю.С.Червоний, Б.Б. Черепакіна, Я.М. Шевченко.

Метою дослідження є визначення правової природи, особливостей та вимог щодо осіб, які встановлюють опіку та піклування над дітьми-

сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування, а також розроблення пропозицій щодо подальшого вдосконалення вимог відносно даних осіб.

Відповідно до Закону України від 26 квітня 2001 р. «Про охорону дитинства» функції щодо забезпечення нормальних умов виховання та догляду за дітьми покладаються, в першу чергу, на близьких родичів дитини, працівників навчальних закладів, Міністерства внутрішніх справ України, органів соціального захисту населення, органів у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, органів РАЦСу, нотаріальних контор, судів, житлово-експлуатаційних організацій [2].

Опіка та піклування над дітьми можуть установлюватися судом або органом опіки та піклування. Це правило є новелою ЦК (ст.ст. 60, 61) та СК (ч. 3 ст. 243). До вступу в силу цих нормативних актів рішення про встановлення опіки та піклування приймалося виключно органом опіки та піклування [3,4].

Як показує практика, найчастіше опіка та піклування встановлюються за місцем проживання особи, яка потребує опіки або піклування. Лише у деяких випадках, за наявності обставин, які заслуговують на увагу (наприклад, коли підопічний уже проживає в сім'ї особи, яка бажає стати його опікуном чи піклувальником), опікун та піклувальник можуть бути призначені за місцем їхнього проживання.

Відповідно до ч. 2 ст. 63 ЦК опікуном або піклувальником може бути лише фізична особа. Опікун і піклувальник мають бути спроможними виконувати свої обов'язки особисто. Опікуном або піклувальником не можуть бути особи, які визнані судом недієздатними або які обмежені судом в дієздатності, оскільки вони самі потребують встановлення над ними опіки чи піклування (ст.ст. 58, 59 ЦК) [3].

Створення підопічному нормальних умов виховання і проживання може бути забезпечене лише при добровільному прийнятті на себе опікунських (піклувальницьких) обов'язків. Тому відповідно до ч. 3 ст. 63 ЦК опікунами і піклувальниками можуть бути призначені лише такі особи, які особисто у письмовій заяві виявили бажання виконувати ці обов'язки.

Здійснення прав підопічної дитини безпосередньо пов'язане з поведінкою її законних представників – опікуна і піклувальника. Саме інтересами дитини мають зумовлюватися ступінь і межі участі опікуна й піклувальника в реалізації прав дитини. Тому ч. 4 ст. 63 ЦК, ст. 171 СК та ч. 3 ст. 244 СК передбачають, що при призначенні опікуна для малолітньої особи та піклувальника для неповнолітньої особи враховується бажання дитини. Це правило впливає також із положень Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., відповідно до якої держави-учасниці Конвенції мають забезпечити дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і ступенем зрілості. Згода дитини не належить до обов'язкових умов призначення опікуна (піклувальника), проте її бажання в тих випадках, коли це можливо, враховується. Принаймні, слід брати до уваги стосунки, які існують між майбутнім опікуном (піклувальником) і особою, над якою встановлюються опіка чи піклування [5].

При призначенні опікуна чи піклувальника суд та орган опіки і піклування мають переконатися не лише в наявності умов, які забезпечують виконання мети опіки (перераховані у ст. 63 ЦК), але й у відсутності обставин, які перешкоджають можливості встановлення нормальних стосунків між опікуном (піклувальником) та підопічною дитиною.

Опікуном і піклувальником не може бути особа, яка позбавлена батьківських прав, якщо ці права не були поновлені. Позбавлення батьківських прав є санкцією, що застосовується до батьків внаслідок їхньої неправомірної поведінки щодо дитини. Підставою позбавлення батьківських прав є склад правопорушення, передбачений ст. 164 СК. Позбавлення батьківських прав не є безповоротним актом: у разі зміни батьками своєї поведінки щодо дитини вони можуть бути поновлені в батьківських правах у порядку, встановленому ст. 169 СК.

Дітям, виховання яких та догляд за якими здійснюється навчальними закладами, закладами охорони здоров'я або закладами

соціального захисту населення, опікуни і піклувальники можуть не призначатися. Обов'язки опікуна і піклувальника щодо таких осіб здійснює адміністрація установи, в якій перебуває дитина. Так, відповідно до ст. 243 СК, якщо дитина постійно проживає у дитячому закладі або закладі охорони здоров'я, функції опікуна та піклувальника щодо неї покладаються на адміністрацію цих закладів. Виконання адміністрацією зазначених закладів обов'язків опікуна (піклувальника) здійснюється з дотриманням норм цивільного та сімейного законодавства.

Звичайно, для охорони майнових інтересів таких дітей (зокрема, для управління їхнім майном) може бути призначено опікуна над майном.

Нерідко, за проханням батьків, які не можуть особисто здійснювати свої батьківські обов'язки, органи опіки та піклування призначають їх дитині опікуна (піклувальника). В таких не виключається навіть подальше сумісне проживання батьків та опікуна (піклувальника), приділення сумісної уваги дитині і турботи про неї. Однак пріоритет у здійсненні прав та обов'язків з виховання дитини в цих випадках належить опікуну, а батьківські права обмежуються.

Метою встановлення опіки над малолітніми дітьми є, по-перше, забезпечення їх виховання і, по-друге, захист їх особистих немайнових і майнових прав та інтересів. Опікун має самостійно виконувати функції вихователя дитини, не перекладаючи їх на інших осіб.

Покладаючи на органи опіки та піклування завдань щодо захисту прав та інтересів дітей, які залишилися без піклування батьків, законодавець до недавнього часу не приділяв належної уваги проблемі наявності в структурі вказаних органів кваліфікованих спеціалістів. Одним з проявів даного упущення в законодавстві є ігнорування в деяких суб'єктах органів опіки та піклування такої форми сімейного влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, як патронат або професійне супроводження патронатних сімей, що полягає у наданні з боку органів опіки та піклування психолого-педагогічної, правової та іншої допомоги як патронатним вихователям, так і дітям, переданим під патронат [6, с.134].

Державна підтримка не повинна знаходитися в стороні і має складатися з ряду комплексних засобів, які включають не тільки фінансування тих чи інших витрат, але, що набагато важливіше, організацію роботи щодо влаштування дітей під опіку (піклування).

У зв'язку з цим організувати одночасно відносини і по виявленню, і по влаштуванню особи, і відносини опікунів (піклувальників) з їх підопічними і всі інші відносини, які витікають з установаження опіки (піклування) можливо тільки в рамках законодавства [7, с.39].

Звісно, велике коло обов'язків покладається на опікунів (піклувальників) дітей. До нього входить сумісне проживання і постійне спілкування з дитиною, піклування про постійне виховання та освіту, забезпечення не тільки матеріальних, але й духовних умов для фізичного, інтелектуального та морального розвитку. Належне виконання вищезгаданих обов'язків (тим паче, що вони здійснюються на безвідплатній основі) можливе тільки за умови внутрішнього бажання, твердого переконання опікуна (піклувальника), усвідомлення ним свого духовно-етичного обов'язку перед підопічними або, наприклад, перед їхніми померлими батьками.

При призначенні конкретної особи опікуном (піклувальником) необхідно її піддавати перевірці, визначати її здатність до виконання обов'язків по опіці (піклуванню), а також умови життя, як особи яка потребує встановлення опіки (піклування), так і потенційного опікуна (піклувальника). Повинні враховуватися також етичні особисті якості передбачуваного опікуна (піклувальника), характер відносин, які існують між ним та особою, яка потребує опіки (піклування), а також (якщо це можливо) – і бажання підопічного.

Проведений аналіз сучасного стану та напрямків розвитку правильного регулювання опіки та піклування підтверджує необхідність подальшого дослідження шляхів і методів формування системи законодавства, спрямованих на комплексне здійснення моральної і матеріальної турботи про дітей, а також захист особистих і майнових прав осіб, які в силу тих чи інших причин не можуть ці права здійснювати самотійно. Правове регулювання опіки та піклування вимагає

кардинальних змін, назріла нагальна потреба в прийнятті спеціального закону, який би визначав правові, організаційні та фінансові засади функціонування органів опіки та піклування в Україні, адже положення ст.56 ЦК України передбачають існування такого закону [8, с.148].

На жаль, нерідко зустрічаються випадки зловживання опікунами (піклувальниками) по відношенню до підопічних, невиконання чи неналежне виконання своїх повноважень: вони присвоюють майно підопічних, не займаються виховання неповнолітніх [9, с.3].

Важка демографічна ситуація в країні, тяжке становище безпритульних та бездоглядних дітей диктують необхідність внесення змін в систему державного управління у сфері роботи з неповнолітніми.

Література

1. Дячкова Н.О. Деякі проблеми правового регулювання опіки та піклування над неповнолітніми / Н.О. Дячкова // Держава і право. – 2001. – №12. – С.305-307.
2. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
3. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
5. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021
6. Лазаренко А.М. Новые аспекты деятельности органов опеки и попечительства по защите прав несовершеннолетних, оставшихся без попечения родителей / Лазаренко А.М. // Вопросы гуманитарных наук. – 2007. - №6. – С.133-138.
7. Урумова Т. Опека и попечительство: понятие и правовая сущность / Т. Урумова // Юрист вуза. – 2008. – №5. – С. 37-41.
8. Мацегорін О.І. Опіка і піклування як складова захисту цивільних прав / О.І. Мацегорін // Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні. – 2009. - №1. – С.143-148.
9. Алексеев А.А. Коррупциогенные факторы в законодательстве об опеке и попечительстве как предпосылка нарушения прав и интересов детей, оставшихся без попечения родителей / А.А. Алексеев, О.Ю. Ильина // История и теория цивилистической науки. – 2010. – № 2. – С.3-6.

Анотація

Яніцька І.А. Законодавче регулювання прав та обов'язків опікунів (піклувальників). – Стаття.

Визначено правову природу та особливості правового статусу опікунів та

піклувальників, а також зроблено висновок про необхідність подальшого вдосконалення вимог щодо встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування.

Ключові слова: опіка; піклування; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; батьки.

Аннотація

Яницкая И.А. Законодательное регулирование прав и обязанностей опекунов (попечителей). - Статья.

Определена правовая природа и особенности правового положения опекунов и попечителей, а также сделан вывод о необходимости последующего совершенствования требований относительно установления опеки и попечительства над детьми-сиротами и детьми лишеными родительской заботы.

Ключевые слова: опека; попечительство; дети-сироты; дети, лишены родительской заботы; родители.

Summary

Yanicka I.A. Legal regulation of rights and duties of guardians (tutors). - Article.

The legal nature and features of the legal status of guardians and tutors are defined in the article, and the conclusion is made that further improvement of requirements concerning establishment of guardianship and tutorship over children-orphans and children deprived of paternal care.

Keywords: guardianship; tutorship; children-orphans; children deprived of paternal care; parents.

